

ZAMJENJIVANJE TUĐICA

Pokret protiv tuđica, koji je sada kod nas u punom jeku, nije nikakva novost u povijesti europskih jezika. Slični su se pokreti već davno javljali u različitim jezicima, pa i u više mahova, osobito kod Nijemaca. Nastojanje da se iz narodnoga jezika uklone tuđice obično se javlja u onim povijesnim razdobljima kada se općenito podiže narodna samosvijest, narodni ponos, vjera u narodnu samobitnost. Svaki pokret protiv tuđica koji se dosad u Europi javio, javio se kao borben pokret te podijelio književnike i ostale kulturne radnike u dvije skupine, od kojih je jedna naginjala prema skrajnosti, tj. potpunom čistunstvu, dok je druga najrazličitijim razlozima nastojala opravdati upotrebu tuđica. Dakako da nijednom čistunskom pokretu na svijetu nije uspjelo izbaciti sve tuđice iz književnoga jezika. Obično takav pokret zahvati koju stotinu riječi, zamijeni ih kovanicama i onda se stiša. Ali prava povijesna vrijednost tih razdoblja čišćenja nije u novostvorenim zamjenama za tuđice. Može se, dapače, reći da se uvijek u naglosti čišćenja rodi i pogdjekoja jezična nakaza. Prava vrijednost čistunskih pokreta sastoji se ponajprije u općenitom pomlađivanju osjećaja za narodnu – pučku – riječ, a zatim u uklanjanju onih *tuđica nametnica* koje su uslijed nemara ljudi okruženih kojekakvim tuđim utjecajima zaposjele mjesta narodnih riječi.

U pokretu koji nas je zahvatio moramo održati razboritu mjeru, sačuvati zlatnu sredinu. Potpuno čistunaska nemoguća je skrajnost već i zato što je pojam tuđice prilično nesiguran pojam. Mi Hrvati imamo iz davnih stoljeća priličan broj riječi koje su nekada posuđene iz tuđih jezika, a koje više nitko ne osjeća kao tuđice; takve su npr. riječi: *kruna* i *račun* iz latinskoga, *sablja* i *krumpir* iz njemačkoga, *top* i *čamac* iz turskoga, *temelj* i *kamate* iz grčkoga, *kip* i *čopor* iz mađarskoga itd. Zacijelo nitko

pametan neće nakon mnogih stoljeća pokušati da te riječi izbací iz hrvatskoga jezika.

Čišćenje zapravo može obuhvatiti dio onih riječi u kojima se još i danas osjeća tuđica. Pitanje je: koje su to riječi?

U izabiranju riječi koje su za vrijeme čistunskih pokreta osuđene na smrt, da predadu svoja mjesta novim tvorevinama, obično vlada puki slučaj. Sasvim je npr. slučajno da su kod nas stvorene kovanice za *propagandu*, *kredit* i *auto*, a nisu za riječi kao *ministarstvo*, *general* itd. Ali ima nešto što u čistunskom pokretu nije slučajno, što je vrijedno, trajno i živo, a to je vraćanje jezika na svoje vlastito bogatstvo, na ono što već postoji, živi, diše, ali je tuđinskim zamjenama potisnuto. Sasvim je npr. razumljivo da nije potrebno ni zgodno mijenjati riječ *tragedija*, koja označuje kulturni doprinos starih Grka te je i pravo da se grčkim imenom zove; nije potrebno mijenjati riječi kao što su *atom*, *zenit*, *tangens*, *shizofrenija* i slične, jer su one rječničko vlasništvo svega kulturnoga svijeta, imaju potpuno određeno znanstveno značenje, a domaće zamjene ne bi tako lako toga određenoga značenja dobile. Pa ipak postoje stotine i stotine potpuno nepotrebnih tuđica, biljaka nametnica, korova koji je u vrtu jezika zauzeo mjesto domaćih biljaka. Ljubitelji jezične čistoće mogli bi, a i morali – bar za prvo vrijeme – potpuno zaboraviti izmišljanje kovanica, a predati se sa svim marom uklanjanju tuđica nametnica. Prava je, zdrava i plemenita svrha borbe za jezičnu čistoću samo jedna: *čuvati život narodnoj riječi pred tuđinskim naplovom*. Poslužiti ćemo se jednostavnim primjerima. Zar je potrebno reći da me netko *iritira*, kad mogu hrvatski kazati da me *draži*, *ljuti*, *jadi* itd. Zar dokazi moraju biti *eklatantni*, kad mogu biti *jasni*, *očiti* ili *uvjerljivi*; zar moram imati *kolekciju*, a ne *zbirku* slika, zar u nekoj državi mora vladati *kaos*, kad je u njoj *nered*, *metež*, *zbrka*, *pometenost* ili *bezglavost*? Eto takvih tuđica nametnica, koje nam ne trebaju nikada ili nam trebaju vrlo rijetko, ima možda do dvije tisuće u knjigama naših pisaca, a bar nekoliko stotina u svakidašnjem razgovoru građana. Možemo ukratko reći: ljubitelj jezične čistoće mora se kloniti tuđica koje izražavaju pojmove

za koje hrvatski književni jezik ima dobre, jednako vrijedne i poznate riječi.

Ali i u pohrvaćivanju ovakvih tuđica nastaju često nemile zabune. Tim je zabunama izvor u nepoznavanju materinskoga jezika. Besmisleno je npr. kada tko tuđicu *momenat* prevede jednom zauvijek riječju *trenutak* te piše ovako: “U tom događaju kriju se i drugi važni *trenuci*”. Slična je kada se riječ *interes* prevodi uvijek i u svakom slučaju riječju *probitak* te gdjetko piše: “Učinio sam to u tvom *probitku*” ili “Nemam za tu stvar *probitka*”. Bolje je napisati tisuću *momenata* i *interesa* nego ovako nagrđivati materinsku riječ. Zadržimo se kod nekih ovakvih tuđica.

Riječ *momenat* može se katkada prevesti riječju *trenutak*. Umjesto: “Pričekaj me jedan *momenat*” hrvatski kažemo “Pričekaj me jedan *tren*” (“jedan *trenutak*”, “jedan *čas*”). Ali u spomenutoj rečenici “U tom događaju kriju se i drugi važni *momenti*”, prijevod “*trenuci*” nikako ne vrijedi. Možemo reći “U tom događaju kriju se i druge važne *stvari*” (i druga važna *pitanja*, i druge važne *okolnosti*, i druge važne *strane*, i drugo *koješta* važno).

Umjesto da kažemo “Učinio sam to u tvom *interesu*” reći ćemo “Učinio sam to *za tvoju korist, tebi u korist, za tvoje dobro, zbog tebe, za tebe*”, ali nikako “*u tvom probitku*”. Umjesto “Nemam za tu stvar *interesa*” možemo reći “Ta me stvar ne zanima”, “Nije mi do te stvari”, “Ta me stvar ne privlači” i slično, ali nikada i nipošto “nemam *probitka*”. Jer riječ *probitak*, o kojoj Broz tvrdi da je pučkom etimologijom nastala od tal. riječi *profitto* (profit), znači u dobrom jeziku samo ono što se iz čega “*izbije*”, te se ponajviše upotrebljava u onom značenju koje ima tuđica *profit*, kao npr. u rečenicama: “On uvijek i u svemu traži svoj *probitak*” ili “Kakav mi je od toga *probitak*?”.

U zadnje vrijeme zavladao običaj da se mnogo upotrebljavana tuđica *rezultat* prevodi uvijek i dosljedno riječju *posljedak*. Prema podacima ARj samo nekoliko srpskih pisaca upotrebljiva riječ *posljedak* u značenju “*rezultat*”. U starijoj hrvatskoj književnosti *posljedak* znači *konac, kraj, svršetak* (sjetimo se izraza “na posljjetku”), dok je u novijoj književnosti *poslje-*

dak ili sinonim riječi *posljedica* ili znači isto što i *konsekvencija*, dakle sud koji nužno proizlazi (*slijedi*) iz nekih pretpostavaka. U pučkom govoru – kao što je poznato – riječ *posljedak* znači često isto što i *posteljica* (placenta). Prema svom običajnom i poznatom značenju riječ *posljedak* dosta rijetko može zamijeniti tuđicu *rezultat*. Zato je npr. pogrešno reći “Navala zrakoplova ostala je bez posljетка ili posljedaka”. Tu nas jezični osjećaj upućuje da upotrijebimo riječ *uspjeh* te ćemo reći: “Navala je ostala bez uspjeha.” *Rezultat* u izrazu “*rezultati znanstvenoga proučavanja*” možemo zamijeniti riječima: *plod* ili *tekovina*, dakle “*plodovi* ili *tekovine znanstvenoga proučavanja*”. *Rezultati* statističkoga istraživanja ili preslušavanja mogu biti *podaci*, *rezultati* pregovora mogu biti *zaključci*, a *rezultat* žetve *rod* ili *prirod*. Osobito se riječ *rezultat* udomaćila u športu. A i tu nije nikako na mjestu upotreba prijevoda *posljedak*. Nogoletna utakmica, ako već ne svršava *rezultatom* 3 : 1, može završiti *omjerom* 3 : 1. Športashi općenito mogu imati dobre *uspjeh*e, a pojedinac može postići *daljinu* ili *skok* od 7 metara, *visinu* od 1,80, *brzinu* od 11 sekunda; nećemo li u duhu našega jezika ljepše reći da je tko skočio 7 metara, preskočio 1,80, pretrčao prugu u 11 sekunda itd. Vrlo često riječ *rezultat* znači isto što i *posljedica* te ćemo npr. reći: “Sve su to posljedice (a ne *posljeci*) lošeg odgoja.” Napokon možemo slobodno upotrijebiti u mnogim prilikama i staru hrvatsku riječ *ishod*.

Vrlo su česti slučajevi kada treba jednostavnu tuđicu raščiniti na složen izraz. Katkada opet treba imenicu preokrenuti na glagolski, pridjevni ili sličan izraz da bismo tuđicu dobro pohrvatili. Evo primjera: Mi nemamo hrvatskoga glagola koji bi bio jednostavna zamjena glagolu *abdicirati*, ali možemo ipak pohrvatiti taj glagol ako kažemo “odreći se prijestolja” ili “odreći se krune”, “položiti krunu” itd. Ni glagolu *komemorirati* ne odgovara točno nijedan hrvatski glagol. Ali zato nećemo izmisliti nikakvu nakaznu kovanicu, npr. *spomensloviti* ili sličnu, nego ćemo hrvatski lijepo reći “proslaviti uspomenu”, “iskazati čast uspomeni”, “oživjeti uspomenu na koga” i slično. Ne trebamo se nipošto stidjeti toga da umjesto jedne riječi tuđice upotrijebimo dvije i tri hrvatske riječi, kad npr. Fran-

cuz mora naš jednostavan glagol *stajati* prevesti složenim *être debout* (“stojimo” kaže se francuski “nous sommes debout”), a Nijemac mora za naše *kakav* upotrijebiti tri riječi: *was für ein* (“kakav čovjek” pita se njemački “was für ein Mensch”).

Pridjev *deplasiran* može se prevesti mnogim hrvatskim zgodnim riječima: *nezgodan*, *nepriličan*, *nespretnan*, pa i *neuljudan* i *nepromišljen*. Udomaćila se i riječ *neumjesan*, ali izraz “Tvoja je opaska deplasirana” ne moramo prevesti izrazom “Tvoja je opaska neumjesna”, nego možemo reći ovako: “Tvoja opaska nije na mjestu”.

Ako ne znamo kako ćemo hrvatski reći “On je u toj stvari *diletant*”, možemo se katkada izvući izrazom “On tu stvar *poznava samo površno*” ili “On *nije u toj stvari stručnjak*” ili “On se u tu stvar *tek ponešto razumije*”. Dakako, možemo u gdje kojoj zgodi upotrijebiti i zamjenu “površan poznavalac”.

Složen izraz “doći na ideju”, npr. u rečenici “On je došao na *ideju* da sve poreče”, ne moramo uvijek prevesti izrazom “On je *došao na misao* ili *zamisao* da sve poreče” (premda to nije pogrešno). Možemo kraće reći: “On je *smislio* da sve poreče”. Rečenicu “nad zločincem je *izvršena justifikacija*” možemo kraće reći ovako: “Zločinca su *smaknuli*”.

Izraz “ja sam s njime *solidaran*” možemo u gdje kojemu slučaju prevesti izrazom “ja se s njime *slažem*”, “mislim isto što i on”, “stojim uz njega”, “uz njega sam” itd.

Svi ovi primjeri gdje raščinjamo jednostavnu tuđicu u više hrvatskih riječi, mijenjamo jednu vrst riječi u drugu itd. pokazuju nam da se ista misao daje izreći različitim jezičnim sredstvima, a iz toga slijedi da ljubitelj jezične čistoće – recimo protivnik tuđica – mora znati način kako će *misao* izraženu tuđicom izraziti s pomoću hrvatskih jezičnih sredstava. Pri tom nastojanju potpuno je pogrešno ne samo ono vjerovanje da uvijek istoj tuđici odgovara ista hrvatska riječ nego i vjerovanje da se glagol mora uvijek prevesti glagolom, imenica imenicom itd. Kad bi prevodilac s tuđih jezika tako prevodio, ne bi nitko živ mogao razumjeti prijevode. Smiješno bi npr. bilo kad bi gimnazijalac rečenicu “Caesar de omnibus his ceritor factus” preveo ovako “Cezar o svima ovima stalniji učinjen”, umjesto

da je prevede razumljivom rečenicom “Kad je Cezar za sve to saznao”. A sasvim slične nepodopštine počinjaju kod nas mnogi koji “čiste” jezik od tuđica.

Tko želi očistiti jezik od tuđica, ne smije nikada misliti na tuđicu kao na nešto samostalno, kao na tuđu opeku u rečenici koja se daje izvaditi i zamijeniti drugom – hrvatskom – opekom. Pravom i razboritom ljubitelju jezične čistoće misao je prije rečenice, a rečenica prije pojedine riječi. Tko hrvatski misli i tko je zarana navikao hrvatske rečenice čestito graditi, tome neće trebati ni deseti dio onih tuđica koje upotrebljava gdjekoji nemaran pisac ili čovjek koji bi upotrebom tuđica htio pokazati da je učen, da pripada velikome svijetu. Ali takav razborit ljubitelj jezične čistoće zna i to da ima mnogo tuđica koje se uopće ne mogu zamijeniti, jer će [i]nače nastradati jasnoća misli i ljepota rečenice. Neke od tih tuđica – možda i mnoge – zamijenit će naši stručnjaci, a još više književnici, kad razumijevanje narodne – pučke – riječi i ljubav prema toj riječi pronikne sav njihov rad.

“Hrvatski narod”, V, br. 810, str. 4; Zagreb, 18. kolovoza 1943.